

Социално-законодателни мерки и инициативи за справяне с безработицата в България (1944–1948)

Александър Христов

Резюме. Настоящата публикация представлява опит за обективен анализ на същността и механизмите на социалната политика, провеждана от държавата по отношение на трудовата заетост и справянето с безработицата в периода между 1944–1948 година. Разгледани са различни социално-законодателни мерки и инициативи¹ заложи от държавното управление, като са изведени ключови характеристики от социалната политика с важно социално значение за преодоляването на един от основните социални рискове в българското общество през посочения период. Представена е спецификата, характерна за системата през конкретния етап от нейното хронологическо развитие, като се изведени както положителните насоки, така и негативните последици в контекста на взаимодействието между социалната политиката, икономиката и пазара на труда.

Ключови думи: безработица, трудова заетост, пазар на труда, социално законодателство, стопанска мобилизация, работна сила, пренасочване

Social and legislative measures and initiatives to tackle unemployment in Bulgaria (1944–1948)

Alexander Hristov

Abstract: This publication is an attempt for an objective analysis of the nature and mechanisms of social policy pursued by the government in terms of employment and tackling unemployment in the period between 1944–1948. The publication discusses various social and legislative measures and initiatives set out by the government, as they are outlined key features of the social policy of great social importance in overcoming one of the main social risks in Bulgarian society during that period. Presented the specifics characteristic of the system in different stages of its chronological development, it is displayed as positive guidelines, as well as negative consequences in the context of the interaction between social policy, the economy and the labor market.

Key words: unemployment, employment, labor market, social legislation, economic mobilization, labor force, redeployment of labor

Въведение

Темата за безработицата и трудовата заетост в държавната политика на България след 1944 година до края на посочения период оправдано предизвиква научен интерес и внимание както от страна на съвременната историография, така

¹ Под социалнозаконодателни мерки и инициативи тук ще се визират всички нормативни актове, действия и мероприятия по отношение на безработицата, инициирани от държавата.

и в чисто социален аспект. Въпреки това липсва цялостно и задълбочено проучване на въпросите, засягащи безработицата и нейните проявления през социалистическия период, което дава значително поле за изява пред историците, проучващи достъпните документални масиви (Константинов, Н., 2011, с. 9). Историческата необходимост налага, от една страна, да се детерминират съществуващите стереотипи и представи в съвременната научна историография по темата (Иванов, Ю., 2015), а от друга, да се представи безпристрастно и балансирано фактическото състояние на системата, което да спомогне за правилното разбиране на процесите.

В новите политически условия след 1944 година една от основните насоки на правителството се явява бързото възстановяване на икономиката и ускореното стопанско развитие на страната, което следва да се реализира с усилията и ангажирането на всички производителни слоеве от обществото. Въпреки екстензивното реструктуриране на стопанството през изследвания период, което се прокарва чрез командно-административни методи и механизми на управление, правителството успява да ангажира значителна част от работоспособното население, а това спомага за кратко време да се постигне значително висока относителна заетост на работната сила при оптимално разпределение на производствените ресурси.

Настоящата статия има за **цел** да проследи и анализира процесите и етапите, свързани с трудовата заетост (мобилизация) и преодоляването на безработицата като социален риск в периода от средата на 40-те до началото на 50-те години на XX век. **Задачите**, които се поставят пред изследването, са:

1. Да се изследват и анализират основните акценти и спецификата в правителствената и партийна политика за регулиране на трудовия пазар и механизмите, чрез които се достига до „абсолютна трудова заетост“.

2. Да се анализира съществуващото социално законодателство и документалните източници, регламентиращи процесите в специфичните им проявления през посочения период.

3. Да се анализират и изведат причинно-следствените връзки, формиращи отношенията между държавата, пазара на труда и работната сила.

Тезата, която се застъпва в настоящото изследване, е, че декларираната от държавата социална политика на заетост се постига чрез задължителна трудова мобилизация, което в голяма степен се различава от общоприетите механизми за справяне с безработицата. Въпреки деклариания успех, постигнат чрез налагането на властови лостове и механизми на абсолютен контрол върху предлагането на работни места и реализиране на трудовият пазар, държавата **не успява да ликвидира напълно** съществуването на безработицата като социално явление в България през посочения период. Социалистическата система, въпреки заявления универсален характер по отношение на социалното осигуряване, не само че не успява да постигне абсолютна заетост, но дори самата тя, чрез законодателни мерки и управленски механизми, генерира отделни нейни проявления.

Така очертаният тематичен кръг от въпроси маркира своеобразната **хронологическа рамка** на настоящото изследване, а именно периода на преход към установяване на „народна демокрация“ от **1944 до 1948 година**, когато се преминава от **заетост към трудова мобилизация**. Неговите отличителни черти са: коренна промяна на съществуващата социално-икономическа и политическа системата; социална ангажираност от страна на държавата по посока на трудовата заетост; преход от временна стопанска заетост към абсолютна трудова мобилизация на всички работоспособни членове на обществото; законово и конституционно регламентиране от държавата, (след 1947 година) на основни граждански права, гарантиращи социална сигурност срещу безработица при задължително осигурено право на труд (чл.73). (Петров, А., 1947, с. 32)

Предложената хронология има относително условен характер и въпреки че се препокрива с утвърдената от българската историография периодизация (Калинова, Е., Баева, И., 2002, с. 13), има своята специфика, наложена от същността на изследвания проблем. Разграничаването на този етап се подчинява

най-вече на социалнозаконодателните промените и аспекти, които безработицата поражда, и мерките, които държавното и партийно ръководство през посочения период предприемат за справянето с нейните проявления. Очертаната рамка е оптимална за целта на изследването, защото тя откроява основните акценти за правилното разбиране на процесите през посочения период.

В началото на настоящото изложение е изключително важно да се направят някои **терминологични уточнения**.

Като дефиниция, която отговаря най-точно на смисъла, вложен в термина „държавна политика за пълна заетост“, се приема насочването и планирането на централно управленско и партийно ниво на всички законодателни инициативи и практически дейности за трудова заетост и премахването на безработицата като социален риск.

Под безработица, като събирателен термин, ще се разбират всички нейни проявления и форми, чрез които тя се дефинира през посочения период: „временно незаета работна сила“, „временно останали без работа граждани“, „незаета свободна работна ръка“, „трудова мобилизирани“, „безделници и празноскитаци“. Смесът, който държавата влага за нейното характеризиране в настоящото изследване, ще се разглежда като резултат от принципите на социалистическото стопанство и плановата икономика, които доктринално изключват наличието на безработицата в социалистическата система (Кацаров, Ив., 1967, с. 145; Янулов, Ил., 1956, с. 96).

Сред по-значимите автори, занимаващи се със социалното осигуряване и проблемите на безработицата в България в периода до 1989 година, могат да се открият имена като Ю. Атанасов, Ил. Янулов, Ив. Кацаров, Л. Радуйски, Н. Константинов и И. Марчева (вж. посоч. съч.).

Изложената теза ще бъде проверена и анализирана посредством достъпната изворова база от закони и нормативни документи, засягащи безработицата и нейните проявления в условията на пълна заетост в периода от 1944–1948 година. Сред тях могат да се открият основно законовите и

подзаконови актове на държавната и изпълнителната власт, както и отделни документи, съхранявани в системата на Държавна агенция „Архиви“ при Министерски съвет (Централен държавен архив – София).

От заетост към трудова мобилизация 1944–1948 година

След настъпилата политическа промяна на 9.09.1944 година и установяването на правителството на Отечествения фронт на власт България навлиза в специфичен период, характеризирани като преход към „народна демокрация“ (Огнянов, Л., 2007, с. 235). Коренната промяна, която започва, дава съществено отражение върху сфери на държавния, обществен, социално-политическия и икономически начин на живот в страната. С оглед на структурните и икономически изменения, които настъпват, както и продължаващата война, в която България се включва, въпросите, свързани с трудовата заетост и справянето с безработицата, заемат съществено място в публикуваната на 17.09.1944 година програма на Отечествения фронт (в. „Отечествен фронт“, бр. 8, 18.09.1944 г.). Съществен акцент в раздела, посветен на „Социалната политика“, е бързото възстановяване на икономиката на страната чрез включване на всички производителни слоеве на обществото. Това означава всеки трудоспособен да бъде **обезпечен с работа**, при което държавата да гарантира минимални трудови доходи за работниците и държавните служители съобразно с нивото на живота.

Програмата не дава конкретни насоки за практическото реализиране на заложените цели, но тя се превръща в стабилна основа за реализиране на последвалата държавна политика, която е насочена към гарантиране, макар и при минимални стандарти, на социалната сигурност на всеки трудещ се.

Въпреки широката обществена и социална подкрепа, с която правителството се ползва в първите месеци от своето управление, следва да се посочи, че високият „трудова ентузиазъм“ постепенно отслабва, а производителността в страната бележи силен спад. Причините могат да се разглеждат комплексно, но най-общо те са породени както от сложната

политическа обстановка в страната, така и от липсата на целенасочено производствено планиране при оптимално разпределение на наличните ресурси и работната сила (Установяване и укрепване на народнодемократичната власт, 1969, с. 274, 279).

Правителството отчита посочените слабости и с цел оптимизиране на системата за стопанско планиране създава Върховен стопански съвет² (ВСС) (ДВ, бр. 115, 21.05.1945 г.). Неговите задачи са свързани основно с планирането, съгласуването и управлението на стопанската дейност както на държавните стопански ведомства, така и на отделните клонове на частните и обществени предприятия и организации (чл.2). В контекста на така изведените приоритети прави впечатление, че се регламентира също и възможността – при нужда и в интерес на „общодържавни дейности с икономическо значение“ – за „стопанска мобилизация“, която ВСС може да прилага по изпълнение на стопанския план (чл.8), като това се отнася до всички работоспособни лица от 18 до 50-годишна възраст. Тази постановка е много сходна с изискването на Закона за настаняване на работа и осигуряване при безработица (чл. 33) (ДВ, бр. 26, 05.05.1925 г.) и Наредбата за изменение и допълнение на З.Н.Р.О.Б. от 1934 г. (ДВ, бр. 188, 19.11.1934 г.), която позволява „при нужда и в интерес на „общодържавни дейности с икономическо значение“ да се ангажират не само отделни групи и лица (безработни), но така също и на държавни и частни предприятия (§2, чл.33).

Въпреки че законовите правомощия на ВСС са силно ограничени и неговите решения подлежат на контрол и ратификация от Министерския съвет, допускането на мобилизация показва стремежа на управляваща партия БРП (к) да наложи чрез властови механизми своето управление над всички работоспособни членове от обществото. Създадената специфичната форма на стопанска принуда до голяма степен противоречи на общоприетите норми за трудова заетост и регулиране на пазара на работната сила.

² Върховният стопански съвет (ВСС) по своите функции има много сходни черти със съществуващия от 30-те години на XX век Върховен съвет на труда (ВСТ), но действащ вече при съвсем различна политически и социални условия в страната.

В контекста на изложените промени и задълбочаващите се процеси, свързани с капсулирането на властта, в началото на 1945 година се приема Закон за защита на народната власт (ДВ, бр. 62, 17.03.1945 г.). Като политически акт той няма пряко отношение към трудовата заетост и безработицата, но е ключов за периода. Чрез него се налагат „активни“ репресивни действия на принуда, засягащи трудовата мобилизация на населението. Наред с това могат да се открият и някои специфични форми на „пасивна“ политика, които имат за цел да подчинят отделния индивид на нуждите на системата и общия интерес (Груев, М., 2009, с. 54).

С цел стабилизиране на системата държавата предприема различни по характер мерки и механизми, които са насочени към отделни приоритетни отрасли. Те са залегнали в приетата в края на 1945 година Наредба-закон за „За настаняване на работа и освобождаване от работа на работниците от каменовъглените мини, металната и текстилната индустрия“ (ДВ, бр. 281, 26.11.1945 г.). По силата на този акт всички работоспособни граждани с опит или образование в специфичните направления, които регламентира законът, са трудово мобилизирани в срок до две години, като за времето на трудовата си дейност получават заплата (чл.4).

Като съществен момент в закона може да се открие фактът, че заетите лица **нямат** право да напускат или сменят работното си място без изричното разрешение от Инспекцията по труда, което е своеобразна форма на закрепостяване към работното място, практика, характерна за социалното законодателство в Европа от XVIII век (Чавдарова, А., 2012, 102–127). Въпреки наложените рестрикции не са редки случаите, при които в голяма част от предприятията и особено в мините трудово мобилизираните, които достигат до ½ от работната сила в тях, често напускат работното си място. Причините до голяма степен са комплексни, но като съществен момент се визира високият относителен дял на селскостопанските работници, които считат мобилизацията си като временна (извън-сезонна). Съществено отражение върху демотивацията на

работниците оказва ниското и ненавременно заплащане на труда, лошите хигиени условия и снабдяването на работниците с продукти от първа необходимост (Magčeva, Il., 1998, p. 26).

Друго проявление за активното включване и принудителната трудова заетост за неработещото селско и градско население се явява т.нар. нарядна система. Чрез нея се спускат различни селскостопански и индустриални норми (наряди и квоти), които често са непосилни за изпълнение, но се налагат като задължителни и трудещите се са принудени да ги изпълняват. Това поражда голямо напрежение и води до нарастване на недоволството не само от страна на селяните, но и на индустриалните работници, които оказват активна съпротива срещу мерките и политиката на режима. В този смисъл се оказва парадоксално, че опитите за налагане на трудова заетост чрез нарядната система генерират значително количество активно работоспособно население, което остава извън пазара на труда поради невъзможността да изпълнява непосилно заложените норми на стопанската принуда.

С оглед на посочените недостатъци при отчитането на стопанската програма правителството приема през 1946 година поредната Наредба-закон за трудово мобилизиране на безделниците и празноскитаци (ДВ, бр. 198, 30.08.1946 г.). По силата на този нормативен акт с цел изпълнение на редица стопански задачи могат да бъдат трудово мобилизирани, след изрично решение на Министерски съвет, следните категории и групи лица:

- всички работоспособни български поданици от двата пола, които не упражняват трудова дейност и които са навършили 16 години, но не са по-стари от 50 години, а за жените от 45 години (чл.1);
- всички, които са се отдали на „безделие“, „празноскитане“ или прекарват голяма част от времето си в питейни заведения, барове, сладкарници и други (чл.1).

Поставената цел на тази разпоредба е: „да се приучат мобилизираните на полезен труд, да се развие любов към обществената работа, да се премахнат

лошите им привички и да се използва физическата им енергия и умствените им способности за повдигане на производството и благоустройството на страната“ (чл.2). По този начин мобилизацията осъществява и възпитателни функции, тъй като чрез отклоняване от „неморални дейности“ като безделие и „празноскитане“ се цели неактивните работоспособни (основно младежи) да се приучат на „почтен и полезен труд“ (Димитрова, Н., 2012, с. 237).

По своята същност и този закон, както и цитираните до тук нормативни документи, напомнят в много отношения на палиативните мерки, характерни за „репресивното“ социално законодателство за справяне с бедността в Европа от преди няколко века (Чавдарова, А., 2012). Показателен в тази насока е и фактът, че като първостепенен разпоредител по всички мерки, свързани с изпълнението на правителствените програми за мобилизация, се явява не социалното или стопанско (икономическо) министерство, а репресивният орган на държавата – МВР. Това показва, че държавата се опитва чрез рестриктивни мерки да изझे и монополизира изцяло всички дейности по прилагане на социална политика по трудовата заетост, нарушавайки основни принципи на съществуващите от предходния период форми за саморегулирането на пазара на труда.

Разширяването на социалната отговорност и задълженията на държавата по отношение на трудовата заетост с оглед на пълноценното осигуряване на работа на подлежащите на мобилизация групи от населението води до приемането и на първия дългосрочен стопански план за периода 1947–1948 година (ДВ., бр. 93, 24.04.1947 г.). Съществен недостатък при неговото изготвяне и реализация е, че държавата не отчита обективните дадености, надценявайки резултата от изпълнението на поставените цели. В този смисъл се залага твърде висок процент на изпълнение в държавния сектор, между 34% за 1947 и 67% за 1948 година, което предполага ускорена индустриализация, включваща нови 53 индустриални обекта, от които 17 на тежката промишленост. Но при силно централизираното планиране на икономиката това очевидно не може да се реализира. Не се отчита и ролята на частния сектор, който все още е твърде висок (93%), както и високия

относителен дял на селското стопанство (60–70%) в икономиката на страната. Частните промишлени предприятия се изключват от интензификация, но са длъжни да изпълняват определения им производствен план.

Съгласно заложените индикатори броят на заетите в края на запланувания период (1948) трябва да нарасне общо с 16% спрямо 1946 година. Предвижда се 60% от необходимото число работници за изграждането на индустриалния сектор да бъде набрано (мобилизирано) основно от селата, което нанася непоправими щети на селското стопанство и води до цялостно преструктуриране на икономиката в страната. Заложеното увеличение на работната сила следва да се постигне на пропорционален принцип между младото поколение и по-възрастното, чийто труд не се използва на 100% (Законопроект за двугодишния държавен стопански план за 1947 и 1948 година, 1947, 31–35; вж. ДВ., бр. 93, 24.04. 1947 г.).

Основните пълномощия за изпълнение на плана са дадени от Върховния стопански съвет на: Дирекцията на труда и местните структури, Дирекцията на трудовата повинност, както и на стопанските министерства и областните стопански камари. Дирекцията на труда има за задача да съдейства за набиране и разпределение на необходимите работници във връзка с производственото изпълнение на плана, както и да подпомага заинтересованите ведомства и предприятия за откриване на курсове за преквалификация на безработните във връзка с чл.29 и чл.38 на Закона за настаняване на работа и осигуряване при безработица (ЗНРОБ) (ДВ, бр. 26, 05.05.1925 г.).

Амбициозно заложените показатели, обаче, не се реализират, а една от основните причини се оказва естественият недостиг и липсата на квалифицирана работна сила (до 23%). Трудовата мобилизация решава донякъде в количествено изражение проблема, но опитите за качествено повишаване квалификацията на работниците в отделни отрасли и предприятия среща съществени затруднения. Това се корени основно в относително високия дял на частните индустриални предприятия, които въпреки планирането все още остават сравнително

независими по отношение пазара на труда. Причината е и в това, че не е отменен ЗНРОБ от 1926 година (чл. 1 и 2), който регламентира правото на държавата като първостепенен разпоредител по отношение настаняването и преквалификацията на трудоспособните безработни, но изключва от пряка отговорност частните индустриални предприятия в провежданата от нея трудова политика.

В опит да се компенсира създадения проблем при повишаване квалификацията на работната сила Дирекция на труда в съответствие с Наредба №2 от 9.2.1948 година нарежда на всички (основно частни) фабрики и предприятия, нуждаещи се от работна ръка, да организират „временни“ курсове за подготовка на начинаещи работници и такива за преквалификация на безработните, за да бъдат включени в отрасли на производството с явен дефицит на работна сила (ЦДА, ф. 1053, оп. 1, а. е. 1151, л. 403). Целта е държавата чрез изградената информационна база да контролира и регулира наличната работна сила спрямо пазара на труда, като насочва „изходящите потоци“ към приоритетни за нея икономически производства.

Изпълнението на двугодишния стопански план при съществуващите условия на пазара на труда показва няколко съществени недостатъка:

1. Залага се изключително много и приоритетно на младежката трудова заетост при относително нисък дял на участие от възрастните и опитни работници, които се разглеждат като допълваща сила.

2. Ниското ниво на професионална квалификация и подготовка за нуждите на специализираните индустриални предприятия и отрасли създава своеобразен вакуум, който се запълва „в движение“ често чрез практически приложни курсове, които при планово стопанско производство създават известно напрежение и затруднения на пазара на труда.

3. Относително високият ръст на частната индустрия (около 93%) в условията на засилващо се екстензивно централизирано планово производство създава своеобразна ограничителна рамка при провежданата от държавата

политика не само по отношение на икономическото планиране, но и по отношение регулирането на работната сила.

За преодоляване на изложените недостатъци държавата предприема редица законодателни стъпки, които се реализират в две основни направления. Първо, чрез Закона за национализация на частни индустриални и минни предприятия (ДВ, бр. 302, 27.12.1947 г.) държавата изземва всички производствени ресурси и капитали, като се превръща в абсолютен и едноличен разпоредител по реализирането на всички съществуващи дейности свързани с планирането, производството и трудовата заетост на страната. Второ, с изменението и допълнението на ЗНРОБ от началото на 1948 година (ДВ, бр. 19, 26.01.1948 г.) и Закона за трудово-стопанската мобилизация (ДВ, бр. 50, 02.03.1948 г.) се внасят известни изменения по отношение на правото за обезщетения при безработица и трудово-стопанската заетост, като се въвеждат много по-благоприятни условия и срокове за отделните категории работници. Заложените промени имат положителен ефект, което в последствие е правилно отчетено и намира приложение при изготвянето на законопроекта за Държавното обществено осигуряване (1949) в раздела за обезщетение при безработица (чл.144) (ДВ, бр. 11, 17.01.1949 г., с добавки в: ДВ. бр. 41, 21.02.1949 г.).

Чрез посочените закони се осъществяват и някои съществени изменения по отношение на трудовата мобилизация, като значително се увеличава долната възрастова граница на подлежащите на такава, която се вдига на 18 години (чл.2) (ДВ, бр. 50, 02.03.1948 г.). Причините, които налагат тази промяна, се дължат на констатацията за недостатъчния опит и квалификация, която младежите имат при излизането си на пазара на труда. Този недостатък е отчетен, като през двете допълнителни години (за навършилите 16-годишна възраст) се създават условия за придобиване на професионални, технически умения и навици в бъдещите работници, за да могат те да се включват директно в интензивно развиващото се производство на страната.

И тук както в предходните нормативни актове за изпълнението на закона държавата отново залага рестриктивни мерки с откровено репресивен характер по отношение на тези трудово мобилизирани, които се отклоняват както от изпълнението на възложената трудова дейност, така и при отказ от предоставянето на средства, машини и ресурси (чл. 6–7). Неизпълнението на закона и неговите разпореждания се разглежда като престъпление, за което лицата се наказват със строг тъмничен затвор до 5 години и/или конфискация на имущество. Това показва още веднъж налагащия се специфичен командно-административен модел на силова социална политика, който не се съобразява с обективните реалности и изгражда своеобразна структура, която ще се превърне в отличителна черта за държавната система през посочения период.

С оглед на настъпващите идеологически промени съществени изменения претърпява и понятието „трудоци се“, като основно след 1948 година управляващата партия го налага във всичките форми и вариации, които имат отношение към обществото. Тази промяна намира съществено отражение и в тогавашния закон (ДВ, бр. 50, 02.03.1948 г.). Съществуващото определение „стопанска и гражданска мобилизация“ се трансформира в „трудоци-стопанска мобилизация“ (чл.9), което има за цел в абстрактен план да покаже еднородността на обществото, което чрез труда преодолява съществуващите социални различия. С оглед на това работникът се идентифицира с „трудоци се маси“, които в идеологията на налагащата се партийна система се отъждествяват с комуниста – противопоставящ се на некомунистите, т.е. неработещите и „враговете на народа“.

В периода до края на 40-те години на XX век интензивните промени, които се налагат по отношение на трудовата заетост и справянето с безработицата, създават специфични условия на пазара на труда. Доколко те са положителни или с негативен ефект, от дистанцията на времето е трудно да се каже еднозначно. Факт е несъмнено, че държавата си поставя за цел осигуряването на определен, макар и минимален, жизнен стандарт, чрез който трудоци се да задоволяват

основните си социални потребности. Това се постига посредством много висока социална цена, което не пречи ни най-малко на системата да декларира, че България се налага като „социална държава“.

Заклучение

Придържайки се към заложената теоретична рамка, настоящото изследване показва, че безработицата като трайно социално явление не се премахва напълно през посочения период. Въпреки законодателните инициативи държавата се стреми не само да се справи с нея, но и да я ликвидира като основен социален риск, но тя продължава да съществуваща под различни форми и проявления.

Опитите да се тушира нейното въздействие се показват най-ясно чрез формите и механизмите за въздействие, характеризиращи основните черти на системата:

1. Управляващите достигат до „универсална социална политика“ на „пълна заетост“ чрез абсолютно подчинение и контрол върху предлагането на работни места посредством установените командно-административни механизми на управление през посочения период.

2. Създаването на работни места се разглежда като функция изцяло и само в прерогативите на държавното и партийно ръководство, което налага провеждането на определена социална и отговорна политика по отношение на трудовата заетост.

3. Пълната заетост в условията на тоталитарно управление се постига първоначално чрез активна индустриална политика, която след трансформацията на системата и нейното капсулиране от началото на 50-те години на миналия век не се съобразява с основните принципи на трудовия пазар, като се създават своеобразни форми на трудова заетост.

4. Властовите механизми за въздействие чрез извън икономическа принуда преобладават над пазарните отношения, което създава предпоставки за генерирането и проявлението на различни видове безработица.

В заключение, може да се каже, че социалната (палиативна) политика, която социалистическата система води по отношение на безработицата в България през посочения период, не успява да се справи напълно с нейните проявления като основен социален риск. Въпреки нарасналата роля и значение, което държавата се опитва да наложи в сферата на пазара на труда, нейното монополно положение в условията на планово стопанство създава много голямо напрежение, което поставя в изключително неблагоприятно положение големи социални групи от българското общество. Същевременно по отношение на условията и правилата при осигуряване за безработица системата през изследвания период задава оптимални базови нива (вж. *таблица 1*), които са едно от значителните социални проявления на социалистическия режим.

Използвана литература

- Атанасов, Ю., Георгиев, В. (1952). Коментар на държавното обществено осигуряване по Кодекса на труда. София, Наука и изкуство.
- Груев, М. (2009). Преорани слогове: Колективизация и социална промяна в Българския северозапад 40-те–50-те години на XX век. София, Сиела.
- Димитрова, Н. (2012). Роля на социалните услуги в България в периода 1944–1989 г. – В: „Да познаем комунизма. Сборник с изследвания, Институт за изследване на близкото минало, Сиела.
- Златинчев, Й. (1945). Социалното законодателство в България. София.
- Закон за общественото осигуряване: С прил. всички правилници и наредби по прилагането му. (1950). София, Наука и изкуство.
- Иванов, Ю. (2015). Анатолия на лъжата: НРБ <http://e-lect.net/?p=10563> (прегледано на 07.03.2017).
- Калинова, Е., Баева, И. (2002). Българските преходи 1939–2002. София. Парадигма.
- Константинов, Н. (2011). Социалното осигуряване в България (1951–1995). София, Нац. осигур. институт, (Симолони-94).
- Марчева, И. (2016). Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война. Пловдив, Летера.
- Огнянов, Л. (2007). Държавно-политическата система на България 1944–1948. София, Стандарт.
- Петров, А. (1947). Конституция на Народна република България. София, Бълг. радикална партия.
- Радоилски, Л. (1957). Трудово право на Народна република България. София, Наука и изкуство.
- Радоилски, Л. (1953). Кодекс на труда: Анотиран с издадените във връзка с приложението му укази, постановления, разпоредения, правилници, наредби, заповеди и инструкции от Любомир Радоилски, София, Наука и изкуство.
- Станев, К., Лилков Д. (1946). Законът за настаняване на работа и осигуряване при безработица; Права и задължения на работниците и работодателите по трудовите закони. София, Славянски.
- Установяване и укрепване на народнодемократичната власт: сеп. 1944–май 1945: Сборник документи. (1969). София, БАН.
- Чавдарова, А. (2012). История на социалната работа. Габрово, Екс-Прес.

Янулов, Ил. (1956). Икономическите основи на Кодекса на труда и неговото въздействие върху социалистическото изграждане у нас. София, БАН.

Янулов, Ил. (1964). Общественото осигуряване при капитализма и социализма. София.

Marčeva, I. (1998) Les problèmes de l'emploi et du chômage en Bulgarie dans les années 50 du XXe siècle. - *Études balkaniques*, XXXIV, 1–2, 24–45.

Нормативни актове и документи:

Указ № 14 Закон за настаняване на работа и осигуряване при безработица. – *ДВ*, бр. 26, 05.05.1925 г.

Указ № 183 Наредба-закон за изменение и допълнение на закона за настаняване на работа и осигуряване при безработица. – *ДВ*, бр.188, 19.11.1934 г.

Наредба № 2 За настаняване на работа и освобождаване от работа на работниците от каменовъглените мини, металната и текстилната индустрия. – *ДВ*, бр. 281, 26.11. 1945 г.

Указ № 87 Наредба-закон за трудово мобилизиране на безделниците и празноскапаци. – *ДВ*, бр.198, 30.08. 1946 г.

Законопроект за двугодишния държавен стопански план за 1947 и 1948 год. – *ДВ*, бр. 93, 24.04. 1947 г.;

Указ № Ц – 4872 Закон за национализация на частни индустриални и минни предприятия. – *ДВ*, бр. 302, 27.12.1947 г.;

Указ № 42 Закон за изменение и допълнение на закона за настаняване на работа и осигуряване при безработица. – *ДВ*, бр. 19, 26.01.1948 г.;

Указ № 183 Закон за трудово-стопанска мобилизация. – *ДВ*, бр. 50, 02.03.1948 г.;

Закон за временната трудова повинност. – *ДВ*, бр. 223, 23.09. 1948 г.

Указ № 687 Закон за общественото осигуряване (ЗДОО). – *ДВ*, бр. 11, 17.01.1949 г., с поправки – *ДВ* бр. 41, 21.02.1949 г.

ЦДА, ф. 1053 (ЦК на ДСНМ), оп. 1, а. е. 1151, л. 403.

ЦДА, ф. 1Б, оп.5, а.е. 80, л. 70–77.

Периодични издания:

Вестници:

Отечествен фронт, бр. 8 от 18.IX.1944 г.

Таблица 1.

Сравнителна таблица за условията и правилата при осигуряване за безработица
в България през отделните подпериоди (1925–2016)

	1925 г.	1948 г.	1949 г.	2016 г.
Право на парично обезщетение /участие с осиг. вноски	52 сед./ 2 години (чл.35)	32 сед. / 2 години (нач.); 26 сед. / 1 година (§ 2. чл.35)	26 сед./ 1 год. (чл.144)	9 мес. (38 сед.) 15 мес. (чл. 54 а)
Срок на обезщетението	до: 12 сед. за 1 год. (чл.35)	13 сед. за 1 година	12 сед. за 1 год. (чл.147)	според осиг. стаж от 4 до 12 мес. (17–52 сед.) (чл. 54 в.)
Размер на обезщетението	16 лв./ден (чл. 35)	—————	според сем. положение – до 2/3 от средната заплата за последните 3 месеца/ седмично (чл. 149)	60% от средн. дневно или средн. осиг. доход за посл. 24 мес. 7,20 лв/ ден (чл. 54б (2))
Начало на осигуряването	до 8 дни от регист. (чл. 38)	—————	от 9 ден при първа регист./ от 1 ден за всяка следваща (чл. 149)	до 7 дни след рег. в АЗ (чл. 54а.(4) 1 -2.)
Условия	да се явява всеки ден в бюрото (чл.39)	—————	може да бъде изпращан за проф. преквалификация (чл.152)	по условията и реда, опред. от НОИПОБ (чл. 54а, ал. 3 и чл. 54лКСО)

За автора:

Александър Христов е докторант по Социални дейности
(История на социалната работа)
Катедра «Социална работа», Факултет по педагогика,
Софийски университет „Св. Св. Климент Охридски“.
Контакти: al.x.x@abv.bg